

Naše Listy uveřejnily sérii rozhovorů s akademickými pracovníky, kteří na naší fakultě absolvovali a pak také na své mateřské katedře zůstali a posílili její tým. Jsme na takové mladé akademiky právem hrdí a jsme hrdí i na svou alma mater, která už jim umí zajistit plnohodnotný kariérní růst. Věc však může mít i svůj háček...

Sociolog Ivo Možný, dokud ještě žil, neustále kritizoval dva nešvary našeho vysokého školství (viz LN 23. 1. 2016 nebo Neviditelný pes 23. 1. 2016). Jednak to, že univerzity jsou do značné míry řízeny akademickými senáty, v nichž ovšem zasedají – podle jeho mínění – méně významní vědci – a studenti. A také to, že kantoři málo cestují, mezi školami neprobíhá učitelská mobilita. A nejhorším projevem tohoto sebezapouzdření je tzv. akademický incest, autoreprodukce akademiků na pracovištích. Fakulty podle Možného rezignovaly na průběžnou obnovu posilami zvenčí. Dobrá univerzita prý má budovat svůj tým jako špičkový fotbalový klub – lanaří, nakupuje. A hlavně – nehledí na „dobré vztahy na pracovišti“, nýbrž jediné na to, zda tým vyhrává. S takovou taktikou by nemohla hrát ani okresní přebor. Platí prý pravidlo, že absolvent doktorského studia má získat docenturu na jiné univerzitě. Místa profesorů a vedoucích kateder se mají obsazovat mezinárodní soutěží. Nebude-li konkurenční tlak, hrozí bratříčkování a solidarita slabých. Soucit a ohledy na jakési zásluhy nemají ve výkonnostním systému místo.

Profesor Možný viděl v univerzitách především vědecká pracoviště, která se měla snažit podávat špičkové výkony na světové úrovni. Škola, která takové výsledky nemá, má být zařazena do nižší kategorie škol pouze učících, ne bádajících. A ve vědě to podle něj funguje jako ve sportu nebo v hospodářství. Výkony nejlépe podněcuje soutěž, konkurence. Tuto kapitalistickou metaforu plodného soupeření ostatně uplatnil na celou evoluci už Darwin. I filozof Karl Popper si myslel, že všude, včetně politiky, je výhodnější kritika, střet protichůdných tendencí, z něhož vítězně vychází lepší. Evoluce, růst postupným přidáváním, je pomalá, efektivnější je revoluce, kompletní nahrazení starého novým.

Existují ovšem i teorie popírající spásnost principu boje jako motoru pokroku. Neortodoxní ekonomické modely například hovoří o plodnosti kooperace, lepší než kompetice. Intuitivně cítíme, že akademiky k vyšším výkonům může pohánět nejen boj o místo na pracovišti a finanční stimul, ale někdy zdánlivě jen docela obyčejný zájem, zvědavost, zápal. Ale metafora inbreedingu, příbuzenského křížení, převzatá z darwinovské teorie přirozeného výběru a mendelovské genetiky, je lákavá.

Biologické metafory jsou, zdá se, trefné. Člověk už tisíce let pěstuje rostliny a chová zvířata a naučil se cílenými zásahy zvyšovat jejich produktivitu. Šlechtěním, tedy vzájemným křížením vhodných jedinců posiluje výskyt žádoucích znaků. I pouhou metodou pokusů a omylů se přišlo na to, že křížení příbuzných jedinců sice posiluje některé vlastnosti, ale taky vede k degeneraci, rozšíření fatálních nemocí a zhoršení adaptability na měnící se prostředí. Naopak spojením vzájemně nepříbuzných a geneticky poněkud odlišných jedinců se posiluje genetická fitness, vznikají evolučně novátorské a nezřídka i produkčně zajímavé variety. Latinské *cultura* znamená doslova pěstění, šlechtění. Kultivací vzniká šlechta, tedy společenská nobilita. A akademie produkuje intelektuální a vědeckou elitu pečlivým výběrem a cílenými zásahy do epigeneze, fixace žádoucích individuálně získaných znaků, aby se staly evolučně trvalými.

Možná by bylo vhodnější přirovnání ke štěpování. Roub plodné větévky vštípený do úživného a odolného kmene přinese vyšší produkci plodů žádoucí kvality. Nabízí se svůdný obraz školy jako štěpnice. Katedra potřebuje nový statný kmen, do něž by mohla vštípit své nadějně rouby. Najme hostujícího profesora, od něhož očekává ani ne tak výnosnou produkci, jako spíše oporu procesů (projektů) a výchovu zdatných následovníků. Anebo naopak rozesílá své mladé výhonky po světě v naději, že se někde uchytí v lepším prostředí, kde začnou zdárně plodit.

Různé kultury, etnika, ale i rodiny vsadily na odlišné strategie sňatkové politiky. Těžko říct, co je lepší – vybírat si partnery ve vlastní skupině, nebo naopak zásadně v jiné? Rozdrobí se dědickým řízením nahromážděný majetek a vytvořené tradice se rozmělní v pestrosti? Úzkostlivou obranou před kontaminací cizími prvky sice ochráníme své, avšak ne před degenerací. Obojí jsme vyzkoušeli a zjistili, že vše má své výhody i nevýhody.

Právě se stanovují nová kritéria hodnocení vědecké a akademické činnosti. Zahraniční mobilita a mezinárodní spolupráce se explicitně nevyžaduje, prostě se předpokládá. Vědec by o sobě a svém bádání měl dávat vědět širší komunitě odborníků v oboru. A ti by měli případný zájem a respekt projevit veřejně, způsobem, který je možno registrovat, případně poměřovat. Odehrává-li se komunikace v angličtině, není problém provést mezinárodní či světové srovnání. Ne všechny obory jsou ale nutně takto mezinárodně sdělné, a ne všechny mohou a musí užívat angličtinu. (Například naše katedra české literatury a literární

vědy či katedra historie.) Světovost, internacionalita nemusí být v těchto případech ani nutnou podmínkou, ani neklamným znakem kvality. Kritéria měření výkonu a jeho kvality musejí být poněkud jiná.

Hodnotit kvalitu výkonu vědce mohou i speciální týmy expertů, například v grantových komisích, akreditačních úřadech, výběrech pro udělování cen. Vědecká reputace se vědecky asi jinak poměřovat nedá. Společenský věhlas osobnosti a dopad jejího díla však záleží i na jiných faktorech (softskills, softpower). Co je tedy pro školu důležité, kým má obsadit své klíčové pozice? Výkonným cizincem? Získá takového? Průměrným našincem? Dokáže ho vyšlechtit k potřebným výkonům? A bude plodný kompromis lepší než neplodný princip?

Sociologie se podobá přírodním vědám s jejich specifickým charakterem výzkumu a jeho prezentace a společenské aplikace. V rámci humanitních a společenských věd se profesor Možný chová tak trošku jako zrádce nebo hujer, nedrží basu se svými otloukanými humsoc druhy. Opravdu je možné striktně rozdělit školy na vědecké a učící? Není škála plynulá? Nemá každý typ současně plnit i druhou funkci? Ale v jaké míře a v jakém poměru? Jemu jde o to, že zmasovění našeho vysokého školství vede k orientaci na průměrnost. Elita však vzniká jen tlakem na výkon. A elitních nikdy nemůže být víc než deset procent populace. Zbytek musí být samozřejmě také nějak kultivován, šlechtěn. Učící školy plní různé společenské funkce, ale sotva mohou současně dělat špičkovou vědu, myslí si Možný.

Hrozí naší fakultě akademický incest? Může výskyt inbredních jedinců oslabit zdravou diverzitu a způsobit zapouzdření a degeneraci? Zkusme porovnat některé katedry a kariérní růst jejich pracovníků.

Katedra anglistiky a amerikanistiky měla své věhlasné profesory, kteří nastavili vysoké laťky a založili tradici, ale na inbreedingu se to neprojevuje. V týmu sice působí interní absolventi, avšak jsou v menšině. A katedra poměrně často proměňuje své personální složení a systematicky se omlazuje.

Francouzská sekce katedry romanistiky je specifickým příkladem oboru budovaného zcela od základů na zelené louce. Spoléhalo na významné odborníky odjinud a hostující zahraniční profesory. Zatím tedy může být oprávněně hrdá, že se občas její absolvent uchytí ve vlastním týmu.

Katedra germanistiky patřila kdysi ke kmenovým oborům fakulty. Dnes ale němčina ztrácí – oproti anglistice je personálně poloviční. Přestože má dobrou profesorskou tradici a politiku hostujících profesorů, vlastní absolventi netvoří významný segment kolektivu. Zapouzdření, zdá se, nehrozí.

Katedra historie byla zavedená a slavná už za bývalé Pedagogické fakulty. Dnes je nápadná svým čistým a čistým inbreedem. „Vyrábí“ si i své vlastní docenty a profesory. Ale zdá se, že na výkon to nemá vliv. Protože ten je na naše poměry nadstandardní. Vzhledem k badatelskému zaměření pracoviště má celý tým dobrou reputaci jak v rámci republiky, tak i v širším mezinárodním regionu. Navíc je zde patrný vzácný jev, totiž že obor má založenou vlastní školu, tedy svébytnou badatelskou tradici, obvykle spjatou se jménem svého zakladatele. Partenogeneze, samoplodivost, je logickou a často nutnou podmínkou trvání takové školy.

Badatelský obor katedry české literatury a literární vědy měl silnou pozici už na bývalé Pedagogické fakultě, nahodil akademický motor katedry ihned na plné obrátky. A je to znát – katedra si plodí vlastní docenty a profesory. S ohledem na badatelské zaměření na region je to ovšem pochopitelné. Jinak je ale kariérní profil členů dostatečně pestrý, absolventi pokračují ve studiu jinde a pak se vracejí, nebo naopak přicházejí odjinud, v Ostravě získají vědecký titul a zůstanou. To by mělo dostatečně bránit ustrnutí.

Na polonistickém oddělení katedry slavistiky působí poměrně početný, ale pestrý tým. Jde o jedno z mála pracovišť tohoto oboru v naší zemi, s výbornou reputací doma i v blízkém zahraničí, se zavedenou profesorskou tradicí. Občas si zde vyšlechtí inbrední jedince, ale vzhledem k povaze oboru je genetická pestrost zaručena přirozeným oplodňováním z Polska.

Katedra filozofie akreditovala doktorské studium a získala právo docentského a profesorského řízení teprve nedávno. Má první čerstvé doktory, ale už dva z nich částečně zaangažovala na své katedře. Jakou cestou se vydá?

Naše fakulta, zdá se, plní funkci školy učící vcelku dobře, jak ukazuje spontánní rating spočívající v relativně neklesajícím počtu zájemců. Poskytuje profesní vzdělávání, obecně kultivuje intelektuální dorost společnosti, humanizuje region. Ale má i srovnatelné vědecké výsledky? Dosavadní měření dávala důvod k mírné hrdosti při poměrování s podobnými školami u nás. Jaké zahraničí je ale pro nás relevantní ke komparaci?

Nechme teď stranou, zda a nakolik slova profesora Možného platí i pro naši fakultu. A podívejme se na druhý háček celé věci.

Budeme-li akademiky honit po světě a dělat z nich globální trotly, snadno se může stát, že tam zůstanou. Stěžujeme si, že naše země trpí odlivem mozků – brain drain. Ostrava obzvláště strádá odchodem mladých lidí, zejména pak vzdělaných, protože navíc ještě stárne a vylidňuje se.

Společnost potřebuje mozky, a nejen na vědu. Možná nevíme přesně, co budou mít vlastně na práci. Ale můžeme si být jisti, že bez nich to nepůjde. Máme smutné zkušenosti z dob, kdy inteligence byla záměrně potírána. I jiné evropské země vymýšlejí motivační programy, které by nadějně vědce, do nichž bylo mnoho investováno, udržely doma nebo navrátily ze zahraničních stáží.

Některé naše katedry, jak se zdá, preventivně čelí hrozbě brain drain tím, že si své dobré absolventy podrží, nechají je část kariérního postupu získat jinde, ale přitáhnou si je zpět. Představitelé města z toho jistě mají radost, stejně jako místní patrioti. Vedení fakulty a univerzity ale musí hlídat, zda se tak neděje na úkor kvality pedagogických a vědeckých výkonů, které by měly být srovnatelné s obdobnými, ale prestižními pracovišti u nás i v relevantním zahraničí. Jde o to, zda konkurzy jsou opravdu konkurentní, zda i perspektivní odborníci odjinud se u nás ucházejí o docentury a profesury.

Samoplodivá produkce docentů a profesorů, kteří si na katedře jen předávají štafetu, může být zhoubná. Opačnou perversí systému byl ale i fenomén létajících profesorů, jemuž musel zatnout típec RE-DOP. Kdyby Ivo Možný viděl, jaké renomé má profesor Kadlubiec v Polsku či profesor Myška ve Vídni, jistě by nepochyboval o vědecké úrovni a perspektivě daného oboru na naší, byť malé a regionální, univerzitě. Martin Pilař je zaháčkovaný v Oxfordu, Petr Kopecký v Kalifornii, Miroslav Černý takřka v celém světě. Jde o to, aby se jim na katedře dařilo zvedat laťku vědecké i pedagogické činnosti na úroveň obvyklou ve světě. Martin Tomášek organicky propojuje akademické pracoviště s ostravskou literární bohémou. I tohle ale přece potřebujeme. A kdo jiný by to měl dělat – snad někdo globálně zaměnitelný?

Sociologie zřejmě není univerzálním modelem a šťastným příkladem pro mustrování humanitních a společenských věd. A metafory převzaté ze sportu, hospodářství a přírodního výběru jsou často zavádějící. Jestliže jsme si ale pochvalovali, kolik našich absolventů na své alma mater zdomácnělo, musíme také zmínit i odvrácenou stránku takové domestikace.

Vladimír ŠILER
září 2017